

УДК 355.42+327.88 (477)

<https://doi.org/10.62664/cpa.2025.01.06>

Володимир ДЕМЧЕНКО,

доцент кафедри державного управління

і місцевого самоврядування,

кандидат філологічних наук, доцент

Херсонський національний технічний університет

(м. Хмельницький)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1841-7798>

Олена КОВНІР,

представник служби соціальних послуг в окрузі Хеннепін,

кандидат педагогічних наук, доцент

Міннеаполіс, штат Міннесота, США

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-0574-2903>

Іван ЛОПУШИНСЬКИЙ,

завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,

доктор наук з державного управління, професор,

заслужений працівник освіти України

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

(© ДЕМЧЕНКО В., КОВНІР О., ЛОПУШИНСЬКИЙ І., 2025)

«УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ДВОМОВНІСТЬ» І

«РОСІЙСЬКОМОВНІ ГРОМАДЯНИ» В УКРАЇНІ:

ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ МОВНА КОЛОНІЗАЦІЯ?

У статті на основі останніх наукових досліджень, аналізу виступів представників держави, політиків і провідних українських мовознавців

розглядається проблематика «українсько-російської двомовності» та «російськомовних громадян» в Україні; з'ясовано, що цій «термінології» бракує юридичної визначеності, оскільки в жодному українському юридичному документі таких визначень немає, відповідно не можуть порушуватися й права того, кого де-юре не існує; доведено, що такі проблеми в мовній сфері, як «українсько-російська двомовність» і «російськомовні громадяни» потребують постійної уваги з боку Української держави, оскільки в іншому разі, як засвідчила російсько-українська війна, що триває понад десять років, вони можуть перерости в конкретні загрози на рівні збереження територіальної цілісності й суверенітету; показано, що ухилення від вирішення мовних питань упродовж 30 років (до 24 лютого 2022 року) у статусі формальної української незалежності (із калькуванням російськомовних форм) призвело зрештою до воєнного конфлікту, у вирішенні якого потрібно залучати як власне мовний аспект, так й аспект ідентичності; як підсумок показано, що проблема «українсько-російської двомовності» та «російськомовних громадян» у сучасній Україні впевнено відходить на задній план, чому сприяла насамперед самоідентифікація останнім часом переважної більшості громадян України як українців; водночас доведено, що Українській державі в уже найближчій перспективі потрібно закріпити досягнуті успіхи у формуванні та реалізації державної мовної політики, внести відповідні зміни до чинних нормативно-правових актів України щодо мови й забезпечити безумовне виконання Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року.

Ключові слова: Українська держава, конституційний статус державної (української) мови, закон про мову, Конституційний Суд України, державна мовна політика, мовна структура соціуму, мовне буття

соціуму, українська мова як державна, усебічний розвиток і функціонування української мови як державної, російська мова, «українсько-російська двомовність», «суржик», діалекти української мови, російсько-українська війна, мовна колонізація.

Volodymyr DEMCHENKO,

Associate Professor of the Department of Public Administration
and Local Self-Government,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Kherson National Technical University (the city of Khmelnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1841-7798>

Olena KOVNIR,

Human Services Representative

at the Department of Human Services Public Health,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Hennepin, Minneapolis, Minnesota, USA

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-0574-2903>

Ivan LOPUSHYNSKYI,

Head of the Department of Public

Management and Administration,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,

Honored worker of education of Ukraine

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

(© DEMCHENKO V., KOVNIR O., LOPUSHYNSKYI I., 2025)

«UKRAINIAN-RUSSIAN BILINGUALISM»

AND «RUSSIAN-SPEAKING CITIZENS» IN UKRAINE:

OBJECTIVE REALITY OR LANGUAGE COLONIZATION?

The article, based on the latest scientific research, analysis of speeches by state representatives, politicians, and leading Ukrainian linguists, examines the issues of «Ukrainian-Russian bilingualism» and «Russian-speaking citizens» in Ukraine; It has been found that this «terminology» lacks legal certainty, since no Ukrainian legal document contains such definitions, and accordingly, the rights of someone who de jure does not exist cannot be violated; It has been proven that such problems in the language sphere as «Ukrainian-Russian bilingualism» and «Russian-speaking citizens» require constant attention from the Ukrainian state, since otherwise, as the Russian-Ukrainian war, which has lasted for more than ten years, has shown, they may develop into specific threats to the preservation of territorial integrity and sovereignty; It is shown that the avoidance of resolving language issues for 30 years (until February 24, 2022) of formal Ukrainian independence (with the copying of Russian-language forms) ultimately led to a military conflict, the resolution of which requires the involvement of both the linguistic aspect and the identity aspect; As a conclusion, it is shown that the problem of «Ukrainian-Russian bilingualism» and «Russian-speaking citizens» in modern Ukraine is confidently receding into the background, which was facilitated primarily by the recent self-identification of Ukrainian citizens, primarily as Ukrainians; It has been proven that the Ukrainian state needs to consolidate the successes achieved in the formation and implementation of state language policy in the near future, to make appropriate amendments to the current regulatory legal acts of Ukraine regarding the language and ensure the unconditional implementation of the State Targeted National and Cultural Program for Ensuring the Comprehensive Development and Functioning of the Ukrainian Language as the State Language in All Spheres of Public Life for the Period Until 2030.

Key words: *Ukrainian state, constitutional status of the state (Ukrainian) language, law on language, Constitutional Court of Ukraine, state language policy, language structure of society, linguistic existence of society, Ukrainian*

language as the state language, comprehensive development and functioning of the Ukrainian language as the state language, Russian language, «Ukrainian-Russian bilingualism», «surzhik», dialects of the Ukrainian language, Russian-Ukrainian war, linguistic colonization.

Постановка проблеми. До повномасштабного вторгнення російського війська на суверенну територію України на поверхні політичного буття українського суспільства довгий час перебувало питання, хто ж такі *«російськомовні громадяни»*, чи існує *«російськомовне населення»* і чи взагалі юридично існують *«права російськомовних»*. На думку багатьох українських фахівців, зокрема й представників Конституційного Суду України (КСУ), цій *«термінології»* бракує юридичної визначеності. Як відомо, у жодному українському юридичному документі таких визначень немає. Відповідно не можуть порушуватися й права того, кого де-юре не існує.

Зважаючи на означений стан справ, такі проблеми в мовній сфері, як *«українсько-російська двомовність»* та *«російськомовні громадяни»*, потребують постійної уваги з боку Української держави, оскільки в іншому разі, як засвідчила російсько-українська війна, вони можуть перерости в конкретні загрози на рівні збереження територіальної цілісності й суверенітету.

Відповідно до Конституції України 1996 року наша держава є унітарною (стаття 8) [18], де українцями за результатами Всеукраїнського перепису населення (2001) себе визнали 77,8 відсотка громадян (за результатами опитування 2022 року таких уже є 92 відсотки) [36]. Зважаючи на це та беручи до уваги той факт, що відповідно до Міжнародної кваліфікації ООН однонаціональною вважається держава, де представники однієї (корінної) нації складають 2/3 від загальної кількості населення, у нас немає об'єктивних передумов для запровадження офіційної українсько-

російської двомовності, і тому єдиною державною мовою в Україні є українська мова (стаття 10 Конституції) [18].

Проте в усі роки нашої незалежності, і навіть після початку російсько-української війни, що триває від 20 лютого 2014 року, в Україні велися постійні дебати, а часом і сутички на мовному ґрунті щодо того, скільки в нашій державі має бути державних мов, про *«українсько-російську двомовність»*, про права так званих *«російськомовних громадян»* як *«корінного державотворчого етносу країни»* тощо. Упродовж історії незалежності ухвалювалися як проукраїнські, так і антиукраїнські закони про мову, відповідні програми Уряду, проросійськи налаштовані народні депутати постійно оскаржували в КСУ то статтю 10 Конституції України [18], що закріпила державний статус української мови як державної, то Закон про мову [25].

Так, ще 2019 року подання до КСУ здійснив 51 народний депутат України – представники проросійських політичних сил, насамперед «Опозиційної платформи «За життя» (ОПЗЖ) Зокрема, автори подання зазначали, що окремі норми оскарженого Закону [25] *«фактично означають дискримінацію російськомовних громадян»*, через що *«входять у суперечність»* з приписами статей 10 та 11 Конституції України [18]. Це конституційне подання Конституційний Суд України розглядав два роки і зрештою визначив, що пропаганда або інша практична діяльність, спрямовані на юридичне запровадження в Україні другої державної мови (російської), фактичне насаджування українсько-російської двомовності в будь-якій ділянці публічного спілкування, а також проголошення діалектів української мови окремими мовами є несумісним із конституційно визначеним статусом української мови як державної [29].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до проблематики *«українсько-російської двомовності»* та наявності категорії *«російськомовних»* громадян в Україні різних історичних періодів

зверталися Б. Ажнюк (розглядає проблему «Європейська хартія – європейська двомовність») [1], Л. Азарова (переймається проблемою «Двомовність: причини й наслідки» [2], Т. Бевз (розмірковує над проблемою «Українці і росіяни під прицілом російської пропаганди») [3], О. Безаров (подає рецензію на книгу А. Каппелера «Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності») [4], А. Велика (здійснила оглядовий аналіз двомовності та мовної політики в Україні) [6], Т. Винарчук (описує проблему росіян та імперського панування в уявленнях українських селян наприкінці XIX – на початку XX ст.) [7], Г. Гентшель та О. Тараненко (здійснюють аналіз і лінгвістично-географічне картографування двомовності чи трикодовості у площині «українська мова, російська мова і «суржик» в Україні») [10], Д. Гордієнко (також рецензує згадану вище книгу А. Каппелера [12], П. Гриценко (розглядає українську мову сьогодення в контексті політики, практика та сенсів [13], О. Гуцол (вивчає проблематику росіян в Україні в контексті від «старшого брата» до національної меншини) [14], Н. Димніч (розглядає двомовність телебачення України як наслідок системної мовної агресії росії) [15], І. Іванов (досліджує двомовність і процеси політичної ідентичності в поліетнічному суспільстві) [17], Н. Малярчук (за матеріалами Всесоюзного перепису населення 1926 року розглядає росіян в етнічній структурі населення південно-східної України) [19], Р. Мартинюк (розмірковує над проблемою «*російськомовних бандерівців*») [20], О. Новікова, К. Пономаренко (досліджують причини й наслідки двомовності на Донеччині) [21], Т. Полтавець (розглядає двомовність як чинник розгортання інформаційної агресії рф проти України) [22], Я. Радевич-Винницький (досліджує теорію, історію та мововживання в контексті двомовності в Україні [27], українські реалії ідентичності та її мовний компонент у неодномовному суспільстві) [28], С. Савойська, В. Панібудьласка, А. Тугай (вивчають проблематику української мови як державної в царині освіти й політики [31],

А. Сичевський (описує вектори імміграції, соціально-правове становище та демографічні зміни росіян-старообрядців Волині – Житомирщини в XIX – на початку XX ст.) [32], Л. Ставицька та ін. (досліджують лінгвосоціокультурні аспекти українсько-російської двомовності) [35], К. Туркова (розмірковує над проблемою «Двомовність для України – це поцілунок смерті») [34], Г. Хенштель та О. Тараненко (вивчають українську, російська мову й «суржик» у контексті мовного ландшафту Центральної України) [37] та ін.

Водночас, ці публікації в основній своїй масі з'явилися впродовж попередніх років XXI століття, ще до повномасштабного вторгнення російського війська на суверенну територію України, що спонукало пересічних українських громадян, державотворців, політиків і мовознавців по-новому подивитися на проблему так званої «*українсько-російської двомовності*» та «*російськомовних громадян*» в Україні в контексті рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [25] від 14 липня 2021 року № 1–р/2021 [29] та останніх законодавчих ініціатив Уряду України щодо російської мови [24].

Мета статті. Саме тому метою нашої статті стало висвітлення новітніх підходів самих пересічних українців, Української держави, її уряду та Інституту української мови НАН України до проблематики так званої «*українсько-російської двомовності*» та «*російськомовних громадян*» в Україні в контексті російсько-української війни, що повномасштабно триває вже понад три роки.

Виклад основного матеріалу. Російськомовні громадяни, російськомовне населення (рос. русскоязычное население) – статистично-демографічне, а згодом політичне поняття, вираз зі сфери історично-

політичної риторики, що перейшов у побутове використання та був використаний російською пропагандою для виправдання окупації українських територій [30].

Також до цього часу в Україні та за її межами часом точаться дискусії щодо українсько-російської двомовності в публічному просторі. Конституційний Суд України поставив крапку у своєму рішенні від 14 липня 2021 року № 1-р/2021: *«Україна є унітарною державою, у якій немає об'єктивних передумов для запровадження офіційної двомовності. Тому пропаганда або інша практична діяльність, спрямована на юридичне запровадження в Україні другої державної мови, фактичне насаджування українсько-російської двомовності в будь-якій ділянці публічного спілкування, а також проголошення діалектів української мови окремими мовами є несумісними з конституційно визначеним статусом української мови як державної»* [29].

Директор Інституту української мови НАН України П. Гриценко у своєму виступі на засіданні Конституційного Суду заявив, що *«першим поняття «російськомовне населення» використав міністр закордонних справ СРСР А. Козирєв ще 1989 року»* [29]. Водночас, як відомо, термін *«русскоязычное население»* в срср активно вживався ще й до того: так, віднаходимо його в Большой советской энциклопедии (том 19, 1949 рік, с. 552). Окремі експерти-мовознавці погоджуються з тим, що хоч юридично термін *«російськомовний громадянин»* у національному законодавстві ніде не закріплено, словосполука така все ж фактично існує в мовленні, публікаціях та окремих проєктах нормативно-правових актів проросійськи налаштованих політиків.

Далі П. Гриценко виявляє ще більшу категоричність у цьому питанні: *«Не фантазуйте, що є росіяни в Україні, в яких російська мова рідна. Яка російська мова?... Ніяка російська мова в Україні не може вважатися природною. Природною мовою в Україні є українська»*, – висловив думку

професор під час круглого столу «Мовна політика незалежної України як спадщина лінгвоциду імперії в її різних російських формах» [11]. *«Не існує російськомовних українців. Є етнічні росіяни (нацменшина), а є примусово або добровільно зросійщені українці. Саме зросійщені, а не російськомовні»*, – зазначає й філологиня О. Васильєва [11].

Директор Українського кіноклубу, професор Колумбійського університету Ю. Шевчук додає таке визначення поняття *«російськомовний громадянин»*: *«Це громадянин, що розмовляє російською як рідною мовою... Це продукт русифікації й колоніалізму, прямого і символічного насильства, якого протягом століть зазнавала Україна з боку Московської імперії»* [11]. За словами філолога, у контексті сьогоденної України термін *«російськомовні громадяни»* мав би позначати переходове, тимчасове явище, коли ті носії українського паспорта, що розмовляють російською як рідною, мали би пройти деколонізацію [11].

«Російськомовний громадянин» – це продукт масового насильства. Ні про який добровільний вибір російської в Україні говорити не можна. На російську переходили не лише через конформізм, кар'єризм, але й щоб не загинути фізично. У цьому сенсі «російськомовний громадянин» – продукт культурного згвалтування українців, і там, де «російський громадянин» є етнічним українцем, і там, де це – етнічний росіянин-переселенець, який таке гвалтування чинив самим фактом своєї присутності в Україні», – пояснює Ю. Шевчук [11]. Також учений наголошує: «російськомовний громадянин» є політичним поняттям, адже певні сили в Україні досі намагаються зробити явище «російськомовний громадянин» постійним і прийнятним для українців, нормалізувати й узаконити його. Для цього застосовують низку стратегій – від поширення ідеології і практики «какая разница», масової мовної шизофренії до твердження «Україну можна не меньше любить і на русском» [11].

У своєму інтерв'ю Уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень додатково до думок науковців-філологів заявив: *«Немає такої категорії «російськомовні». Є громадяни України, які не володіють державною мовою, не хочуть або не можуть. Якщо вони працюють в органах державної влади, у комунальних установах, вони зобов'язані володіти державною мовою. Інакше робіть свій вибір. Якщо ви спілкуєтеся в побуті – спілкуйтеся своєю материнською мовою, ніхто вам заборонити цього не може. Але на тлі зростання рівня володіння українською мовою в усіх без винятку сферах не застосовувати її, не володіти навіть на мінімальному рівні – думаю, що це великий недолік конкретного громадянина»* [33].

Водночас віцепрем'єрка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції – міністр юстиції України О. Стефанішина повідомила, що російської нацменшини в Україні немає. Проте є російськомовні громадяни. *«В Україні немає російської меншини, її не існує. Немає жодної... юридично оформленої спільноти, яка ідентифікує себе як російська меншина. Є громадяни України, які розмовляють російською мовою»*. Про це вона заявила під час пресконференції щодо результатів звіту Єврокомісії про прогрес України в межах Пакета розширення [9]. Отже, як видно, представниця уряду визнає існування в Україні «російськомовних громадян» і відсутність росіян як національної меншини.

Заради справедливості зазначимо, що свого часу в Пояснювальній записці до проекту Закону України від 04 червня 2014 року № 4008а «Про офіційний статус російської мови в Україні» (уже після початку російсько-української війни) тодішні народні депутати С. Ківалов та С. Фабрикант стверджували, що *«російськомовні громадяни України – корінний державотворчий етнос країни (курсив наш – авт.)*. Російська мова виникла і сформувалась, поряд з українською, в значній мірі саме на території України, вихідцями та представниками українського народу, виступає

значним соціокультурним фактором розвитку та згуртованості України, найважливішим засобом комунікації, як в межах держави, так і на усьому європейському просторі» (ні більше, ні менше! – *авт.*) [23].

Крапки над «і» в суперечці щодо так званих російськомовних громадян розставив Конституційний Суд України. У своєму рішенні від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [25] стосовно кола осіб (групи осіб), щодо яких суб'єкт права на конституційне подання (народні депутати України – *авт.*) вбачає наявність у наведених статтях Закону [25] приписів дискримінаційного характеру, – *«російськомовних громадян»* – Конституційний Суд України зауважує, що значна частина тих громадян України, які переважно або в певних комунікативних ситуаціях послуговуються російською мовою, водночас володіє й українською та застосовує її, коли це є доречним. У побутовому спілкуванні, а часто й у діловому, відбувається перемикання мовних кодів особистості – перехід з української мови спілкування на російську або навпаки. Пропорція активного використання кожної з цих мов у різних ділянках їх застосування, у різних комунікативних ситуаціях є величиною змінною. Виокремити *«російськомовних громадян»* України як соціально-демографічну групу не можна. Фактично громадяни України здебільшого досі володіють російською мовою, а на час проголошення незалежності України – 24 серпня 1991 року – нею володіли майже всі громадяни України з огляду на функціонування російської мови в союзі радянських соціалістичних республік (далі – *срр*) як офіційної. Слід брати до уваги те, що штучне творення в Україні *«російськомовних громадян»* є результатом тривалої політики зросійщення не тільки етнічних українців, а й представників різних національних меншин. Зміна юридичного статусу України 1991 року

(перехід від статусу частини сср, у якому панувала своя стратегія державної мовної політики й де російська мова була мовою міжнаціонального спілкування всіх народів, що населяли сср, їх штучної інтеграції в «*нову спільноту – радянський народ*», до стану незалежної держави, у якій – за визначенням – не могла зберігатися давніша мовна модель буття соціуму) зумовила докорінну зміну статусу української мови, яка відтоді посіла центральне місце в мовній структурі соціуму. Приписи Конституції України [18], насамперед статей 10 та 11, визначили таку модель мовного буття соціуму, що має забезпечити перехід від російсько-української двомовності (з виразним переважанням російської мови над українською в більшості визначальних ділянок мовокористування) до утвердження української мови в усіх ділянках публічного життя на всій території України. Такий перехід ще не завершено, його логічним наслідком є зміна простору функційного поля російської мови в Україні, зокрема його звуження, що об'єктивно зумовлено зміною функційного статусу цієї мови, визначеного Конституцією України [18]. Нині всі раніше «*російськомовні громадяни*» України дедалі більше стають активно або пасивно українськомовними (а в багатьох комунікативних ситуаціях – виключно українськомовними), а частина з них – також кримськотатарськомовними, польськомовними, білоруськомовними, угорськомовними, румунськомовними, болгарськомовними тощо.

У контексті порушеного в конституційному поданні питання істотно важливим є те, що «*російськомовні громадяни*» України не становлять одноцільної соціальної одиниці – такої, що як група осіб (коло осіб) має право на юридичний захист як етнічна або мовна одиниця (група), тобто є політичним конструктом, а не юридичною категорією, на яку може поширюватися режим юридичного захисту, гарантований відповідними приписами Конституції України [18] та інструментами міжнародного права. Словосполука «*російськомовні громадяни*» є виразом зі сфери політичної

риторики, що перейшов у побутове використання, проте йому бракує не тільки юридичної, а й семантичної визначеності [29].

На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що теза авторів клопотання про дискримінацію *«російськомовних громадян»* є юридично неспроможною, а законодавче врегулювання застосування державної мови в нормативних актах, діловодстві та документообігу на території Автономної Республіки Крим (частина четверта статті 13 Закону [25]), у сферах освіти (частина п'ята статті 21 Закону [25]), науки (частина третя статті 22 Закону [25]), друкованих засобів масової інформації (частини перша, п'ята статті 25 Закону [25]), книговидання та книгопоширення (частина перша статті 26 Закону [25]), у власних назвах органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування (частини третя, четверта статті 39 Закону [25]) не є дискримінаційним для кола осіб (групи осіб) у контексті приписів частини третьої статті 10 та статті 11 Конституції України [29].

Підтвердженням того, що в перші роки української незалежності існувала стійка група *«російськомовних громадян»*, проте поступово, особливо після Помаранчевої революції (22 листопада 2004 – 26 грудня 2004) та Революції Гідності (листопад 2013 – 23 лютого 2014), зникало таке поняття, як *«російськомовні громадяни»*, спостерігалось суттєве збільшення кількості громадян нашої країни, які ідентифікують себе українцями, є низка соціологічних досліджень щодо мовних питань, проведених різними структурами в певні періоди.

Як приклад, після Помаранчевої революції впродовж 2007-2010 років науковці з Лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України досліджували «Соціально-психологічні чинники інтеграції російськомовної спільноти в сучасне українське суспільство». На одному із завершальних етапів роботи в жовтні-

листопаді 2009 року було проведено опитування в переважно російськомовних південно-східних регіонах країни [5]. Здобуті дані, як зазначає доктор психологічних наук, професор В. Васютинський, дали змогу виявити основні тенденції колективного самовизначення російськомовної спільноти. Тенденція «ригідизації ідентичності» віддзеркалює намагання «завмерти» в статусі референтної російськомовної спільноти, вистояти перед загрозами втрати ідентичності, не піддатися на пропоновані або нав'язувані зміни». Тенденція сакралізації ідентичності означає надання російській мові додаткового символічного значення як ознаки, «*боротьба за збереження якої стає провідним сенсом існування особи і спільноти*» [5].

Водночас, відповідно до іншого дослідження, проведеного через 13 років, уже після початку повномасштабного вторгнення росії, 84 % українців, що складає переважну більшість громадян держави, вважають, що в Україні немає проблем із використанням російської мови, а російськомовні громадяни не зазнають утисків і переслідувань. Про це свідчать результати опитування, проведеного *Київським міжнародним інститутом соціології* від 26 травня до 5 червня 2023 року. Рік до того цей показник був ще вищим, становлячи 93 %. Лише 8 % опитаних вважають, що російськомовні громадяни зазнають систематичних утисків і переслідувань в Україні (у травні 2022 року цей показник становив 5 %) [8].

Інше опитування, проведене дослідницькою компанією *Gradus Research*, свідчить про те, що після повномасштабного вторгнення спостерігається тенденція до зростання кількості громадян, які переходять на українську мову в повсякденному спілкуванні. Якщо до 24 лютого 2022 року в побуті зазвичай розмовляли російською мовою 56 %, а українською – 43 % респондентів, то наразі картина протилежна: державну мову використовує 61 % опитаних. Такі результати дала восьма хвиля опитування, проведеного 24-25 квітня 2023 року. Згідно з даними цього

дослідження найбільший приріст частки україномовного населення спостерігається на півдні та в Києві – плюс 23 %, далі йде схід – плюс 19 %. Найактивніше переходить на українську мову молодь 18-24 років та люди старшого покоління у віці 55-60 років [16].

Український мовознавець, кандидат філологічних наук Я. Радевич-Винницький відзначає, що останнім часом чимало так званих російськомовних українців називають рідною саме українську мову і прагнуть, щоб їхні діти вивчали її. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року, до складу російськомовного населення України, крім росіян, входить значна частина мовноасимільованих українців та інших етнічних груп. Російську мову в Україні визнали рідною 14,8 % етнічних українців, 15,6 % поляків, 58,7 % татар, 62,5 % білорусів, 83 % євреїв, 88,5 % греків. 12 % російськомовних громадян України українською мовою не володіють [28]. На жаль, нового перепису населення вже понад 20 років не було, проте опитування громадян останнього часу свідчать, що 92 відсотки населення (замість 77,8 за першим і поки що останнім Всеукраїнським переписом населення 2001 року) ідентифікують себе як українці, 5 % відносять себе до росіян (2001 – 17,3 %), 3 % – до інших етносів (2001 – 4,9 %). Про це свідчать результати десятого загальнонаціонального опитування: «Ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022)», проведеного соціологічною групою «*Рейтинг*» [36].

Отже, як засвідчують результати проведених опитувань, колишні так звані російськомовні громадяни (а фактично зросійщені українці) в Україні вже вирвалися з московського рабства, чому сприяла, як виявилось, й російсько-українська війна, що триває вже понад десять років.

Зважаючи на наведені вище факти, нещодавно Кабінетом Міністрів України розроблено проєкт змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» відповідно до законів України «Про національні меншини (спільноти) України» та «Про

медіа», що передбачає приведення деяких термінів відповідно до оновленого офіційного перекладу зазначеного міжнародного акта [24]. Зокрема визначено, що термін «*regional or minority languages*» було некоректно перекладено українською мовою як «*регіональні мови або мови меншин*», адже це було зроблено за традиційною на той час (2003 рік) схемою – відповідно до російської семантики (принагідно зазначимо, що російська федерація підписала цю Хартію ще 2001 року, проте до цього часу так її й не ратифікувала). Насправді ж іменник *minority* означає не «*національну меншість*», а «*чисельну меншість*», що пов'язано не з певними правами, а з певною мовою, носієм якої є та меншість.

Саме тому положення Хартії запропоновано застосовувати щодо білоруської, болгарської, гагаузької, кримськотатарської, новогрецької, німецької, польської, румунської, словацької, угорської, чеської та іврити, які має бути належно підтримано в певних сферах суспільного життя, де вони цього потребують. Як бачимо, з цього переліку, затвердженого 2003 року, нині зникла російська мова. Водночас, як нам видається і це було б цілком справедливо, до цього переліку можна було б ще включити ті мови, що насправді потребують захисту, – ідиш, караїмську, кримчацьку, ромську, румейську та урумську.

І насамкінець. 83 % населення України готове допускати російськомовних жителів України у своє оточення. Про це йдеться в соціологічному дослідженні, яке провели в *Київському міжнародному інституті соціології* (КМІС) упродовж 20 вересня – 3 жовтня 2024 року. Також опитування показало, що 93 % населення погоджується допустити внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у своє оточення, натомість ксенофобне ставлення до них мають лише 17 %. Тому, як зазначається, ситуація з ВПО виглядає цілком сприятливою [38].

Висновки. Отже, як нам видається, проблема «*українсько-російської двомовності*» та «*російськомовних громадян*» у сучасній Україні впевнено

відходить на задній план, чому сприяла насамперед самоідентифікація переважної більшості громадян України насамперед як українців (92 відсотки), що стало наслідком, зокрема, й тривалої російсько-української війни, яка показала справжню сутність загарбницької політики російської федерації під приводом захисту так званого російськомовного населення. Водночас, Українській державі, не очікуючи завершення російсько-української війни, потрібно закріпити досягнуті успіхи у формуванні та реалізації державної мовної політики, внести відповідні зміни до чинних нормативно-правових актів України щодо мови й забезпечити безумовне виконання Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Б. Європейська хартія – європейська двомовність. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 3. С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2014_3_3.
2. Азарова Л. Двомовність : причини й наслідки. *Рідний край*. 2015. № 2. С. 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2015_2_22.
3. Бевз Т. Українці і росіяни під прицілом російської пропаганди. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 1. С. 150–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2015_1_17.
4. Безаров О. Т. Рецензія на кн. : Каппелер А. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності / Пер. з нім. В. Кам'янець. Чернівці : Книги-XXI, 2018. 320 с. *Історична панорама. Спеціальність : Історія*. 2018. Вип. 26–27. С. 225–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Istp_2018_26-27_15.

5. Васютинський В. О. Соціально-психологічні особливості самовизначення між українською і російською ідентичностями. *Мова і культура*. 2011. Т. 2, вип. 14. С. 14–20.
6. Велика А. О. Двомовність і мовна політика в Україні (Оглядовий аналіз). *Записки з українського мовознавства*. 2010. Вип. 19. С. 121–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2010_19_17.
7. Винарчук Т. В. Росіяни та імперське панування в уявленнях українських селян наприкінці XIX – на початку XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 95–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_46_17.
8. 84 % українців вважають, що російськомовні в Україні не зазнають утисків – КМІС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-utysky-rosijskomovnyh-opytuvannya-kmis/32457176.html>.
9. В Україні є російськомовні громадяни, а російської меншини немає, – Стефанішина. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/v-ukrayini-ye-rosijskomovni-gromadyani-a-rosijskoyi-menshini-nemaye-stefanishina>.
10. Гентшель Г., Тараненко О. Двомовність чи трикодовість : українська мова, російська мова і «суржик» в Україні (аналіз і лінгвістично-географічне картографування). *Мовознавство*. 2022. № 1. С. 21–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2022_1_4.
11. Глуховський Михайло. «Російськомовні громадяни» – хто це і як їх розпізнати? Що кажуть юристи і мовознавці. URL: <https://glavcom.ua/publications/rosijskomovni-hromadjani-khto-tse-i-jak-jikh-rozpiznati-shcho-kazhut-juristi-i-movoznavtsi-970198.html>.
12. Гордієнко Д. Рецензія : Каппелер А. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності / Пер. з нім. В. Кам'янець. Чернівці : Книги-XXI, 2018. 320 с. *Сіверянський літопис*. 2021. № 4. С. 171–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2021_4_17.

13. Гриценко П. Українська мова сьогодні : політика, практика, сенси. *Віче*. 2014. № 15–16. С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_15-16_27.
14. Гуцол О. І. Росіяни в Україні : від «старшого брата» до національної меншини. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія : Історія. 2001. Вип. 3. С. 146–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2001_3_36.
15. Димніч Н. Д. Двомовність телебачення України як наслідок системної мовної агресії Росії. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2015. № 2. С. 462–471. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2015_2_45.
16. Дослідження : чи зазнають дискримінації російськомовні українці? URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4598645-doslidzhennia-chy-zaznauit-dyskryminatsii-rosiiskomovni-ukraintsi>.
17. Іванов І. Двомовність і процеси політичної ідентичності і поліетнічному суспільстві. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 66–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_2_9.
18. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
19. Малярчук Н. Г. Росіяни в етнічній структурі населення південно-східної України (за матеріалами Всесоюзного перепису населення 1926 р.). *Нові сторінки історії Донбасу*. 2017. Кн. 26. С. 155–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsid_2017_26_16.
20. Мартинюк Р. Слава Україні, або Хто такі «російськомовні бандерівці»? *Теле- та радіожурналістика*. 2017. Вип. 16. С. 303–310. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2017_16_48.

21. Новікова О. О., Пономаренко К. В. Двомовність Донецчини : причини та наслідки. *Studia philologica*. 2017. Вип. 9. С. 158–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2017_9_26.
22. Полтавець Т. Двомовність як фактор розгортання інформаційної агресії РФ проти України. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 61. С. 63–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2021_61_8.
23. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про офіційний статус російської мови в Україні». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=51200&pf35401=303300>.
24. Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» : проєкт Закону України від 24 грудня 2024 року. Ліга Закон. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF02Q00A?an=3>.
25. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
26. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 року № 243–р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-2024-%D1%80#Text>.
27. Радевич-Винницький Я. Двомовність в Україні : теорія, історія, мововживання : монографія. К.; Дрогобич : Посвіт, 2011.
28. Радевич-Винницький Я. Ідентичність та її мовний компонент у неодномовному суспільстві : українські реалії. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 104, 109.

29. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1–р/2021. Справа № 1–179/2019 (4094/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

30. Російськомовні громадяни. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8>.

31. Савойська С. В., Панібудьласка В. Ф., Тугай А. М. Українська мова як державна : освіта, політика : монографія / за ред. С. В. Савойської; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. К. : Вища школа, 2009. 319 с.

32. Сичевський А. О. Росіяни-старообрядці Волині – Житомирщини у XIX – на початку XX ст.: вектори імміграції, соціально-правове становище, демографічні зміни. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 134. С. 10–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_134_4.

33. Тарас Кремінь : Немає категорії «російськомовні». Є громадяни України, які не володіють державною мовою, не хочуть або не можуть (інтерв'ю). URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/taras-kremin-nemaie-katehorii-rosiiskomovni-ie-hromadiany-ukrainy-iaki-ne-volodiiut-derzhavnoi-movoiu-ne-khochut-abo-ne-mozhut-interviu>.

34. Туркова К. «Двомовність для України – це поцілунок смерті» (Інтерв'ю з професором Колумбійського університету Юрієм Шевчуком). *Теле- та радіожурналістика*. 2018. Вип. 17. С. 165–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2018_17_26.

35. Українсько-російська двомовність. *Лінгвосоціокультурні аспекти : зб. наук. пр.* / За заг. ред. д-ра філол. наук Ставицької Л. О.;

Ін-т укр. мови НАН України, відділ. соціолінгвістики. К. : ПУЛЬСАРИ, 2007. 200 с.

36. Українцями вважають себе 92 % громадян нашої держави. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3475267-ukraincami-vvazaut-sebe-92-gromadan-nasoi-derzavi.html>.

37. Хенштель Г., Тараненко О. Мовний ландшафт Центральної України : українська мова, російська мова, «суржик». *Мовознавство*. 2015. № 4. С. 3–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2015_4_3.

38. Як українці ставляться до російськомовних громадян. URL: <https://vsn.ua/news/yak-ukrayintsi-stavlyatsya-do-rosiyskomovnih-gromadyan-56414>.

REFERENCES

1. Azhniuk B. (2014). Yevropeiska khartiia – yevropeiska dvomovnist. *Narodna tvorchist` ta etnolohiia*. 3, 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2014_3_3. [in Ukrainian]

2. Azarova L. (2015). Dvomovnist` : prychny y naslidky. *Ridnyi krai*. 2, 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2015_2_22. [in Ukrainian]

3. Bevz T. (2015). Ukraintsi i rosiiany pid prytsilom rosiis`koi propahandy. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional`nykh doslidzhen` im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. 1, 150–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2015_1_17. [in Ukrainian]

4. Bezarov O. T. (2018). Retsenziia na kn. : Kappeler A. Nerivni braty. Ukraintsi ta rosiiany vid serednovichchia do suchasnosti / Per. z nim. V. Kam`ianets. Chernivtsi : Knyhy-XXI, 320 s. Istorychna panorama. Spetsialnist` : Istoriia. 26–27, 225–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Istp_2018_26-27_15. [in Ukrainian]

5. Vasiutynskyi V. O. (2011). Sotsial`no-psykholohichni osoblyvosti samovyznachennia mizh ukrains`koiu i rosiis`koiu identychnostiamy. *Mova i kul`tura*. T. 2, 14, 14–20. [in Ukrainian]

6. Velyka A. O. (2010). Dvomovnist` i movna polityka v Ukraini (Ohliadovyi analiz). *Zapysky z ukrains`koho movoznavstva*. 19, 121–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2010_19_17. [in Ukrainian]
7. Vynarchuk T. V. (2016). Rosiiany ta impers`ke panuvannia v uiavlenniakh ukrains`kykh selian naprykintsi XIX – na pochatku XX st. *Naukovi pratsi istorychnoho fakul`tetu Zaporiz`koho natsional`noho universytetu*. 46, 95–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_46_17. [in Ukrainian]
8. 84 % ukraintsiv vvazhaiut, shcho rosiis`komovni v Ukraini ne zaznaiut` utyskiv – KMIS. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-utysky-rosijskomovnyh-opytuvannya-kmis/32457176.html>. [in Ukrainian]
9. V Ukraini ye rosiis`komovni hromadiany, a rosiis`koi menshyny nemaie, – Stefanishyna. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/v-ukrayini-ye-rosijskomovni-gromadyani-a-rosijskoyi-menshini-nemaye-stefanishina>. [in Ukrainian]
10. Hentshel G., Taranenko O. (2022). Dvomovnist` chy trykodovist` : ukrains`ka mova, rosiis`ka mova i «surzhyk» v Ukraini (analiz i linhvistychno-heohrafichne kartohrafuvannia). *Movoznavstvo*. 1, 21–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2022_1_4. [in Ukrainian]
11. Hlukhovs`kyi Mykhailo. «Rosiiis`komovni hromadiany» – khto tse i yak yikh rozpiznaty? Shcho kazhut` yurysty i movoznavtsi. URL: <https://glavcom.ua/publications/rosijskomovni-hromadjani-khto-tse-i-jak-jikh-rozpiznati-shcho-kazhut-juristi-i-movoznavtsi-970198.html>. [in Ukrainian]
12. Hordiienko D. (2021). Retsenziia : Kappeler A. Nerivni braty. Ukraintsy ta rosiiany vid serednovichchia do suchasnosti / Per. z nim. V. Kam`ianets. Chernivtsi : Knyhy-XXI, 2018. 320 s. Siverianskyi litopys. 4, 171–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2021_4_17. [in Ukrainian]
13. Hrytsenko P. (2014). Ukrains`ka mova s`ohodni : polityka, praktyka, sensy. *Viche*. 15–16, 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_15-16_27. [in Ukrainian]

14. Hutsol O. I. (2001). Rosiiany v Ukraini : vid «starshoho brata» do natsional`noi menshyny. *Naukovi zapysky [Vinnyts`koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubyns`koho]. Seriia : Istoriiia*. 3, 146–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2001_3_36. [in Ukrainian]
15. Dymnich N. D. (2015). Dvornist` telebachennia Ukrainy yak naslidok systemnoi movnoi ahresii Rosii. *Prykarpats`kyi visnyk NTSh*. Slovo. 2, 462–471. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2015_2_45. [in Ukrainian]
16. Doslidzhennia : chy zaznaiut` dyskryminatsii rosiis`komovni ukraintsi? URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4598645-doslidzhennia-chy-zaznauit-dyskryminatsii-rosiiskomovni-ukraintsi>. [in Ukrainian]
17. Ivanov I. (2008). Dvornist` i protsesy politychnoi identychnosti i polietnichnomu suspil`stvi. *Politychnyi menedzhment*. 2, 66–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_2_9. [in Ukrainian]
18. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukrainian]
19. Maliarchuk N. H. (2017). Rosiiany v etnichnii strukturi naselennia pivdenno-skhidnoi Ukrainy (za materialamy Vsesoiuznoho perepysu naselennia 1926 r.). *Novi storinky istorii Donbasu*. Kn. 26, 155–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsid_2017_26_16. [in Ukrainian]
20. Martyniuk R. (2017). Slava Ukrainie, abo Khto taki «rosiis`komovni banderivtsi»? *Tele- ta radiozhurnalistyka*. 16, 303–310. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2017_16_48. [in Ukrainian]
21. Novikova O. O., Ponomarenko K. V. (2017). Dvornist` Donechchyny : prychny ta naslidky. *Studia philologica*. 9, 158–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stfil_2017_9_26. [in Ukrainian]

22. Poltavets` T. (2021). Dvomovnist` yak faktor rozghortannia informatsiinoi ahresii RF proty Ukrainy. *Naukovi pratsi Natsional`noi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernads`koho*. 61, 63–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2021_61_8. [in Ukrainian]
23. Poiasniuval`na zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro ofitsiinyi status rosiis`koi movy v Ukraini». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=51200&pf35401=303300>. [in Ukrainian]
24. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Yevropeis`koi khartii rehional`nykh mov abo mov menshyn» : proiekt Zakonu Ukrainy vid 24 hrudnia 2024 roku. Liha Zakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF02Q00A?an=3>. [in Ukrainian]
25. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrains`koi movy yak derzhavnoi : Zakon Ukrainy vid 25 kvitnia 2019 roku № 2704–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>. [in Ukrainian]
26. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsil`ovoi natsional`no-kul`turnoi prohramy zabezpechennia vsebichnoho rozvytku i funktsionuvannia ukrains`koi movy yak derzhavnoi v usikh sferakh suspil`noho zhyttia na period do 2030 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 bereznia 2024 roku № 243–r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-2024-%D1%80#Text>. [in Ukrainian]
27. Radevych-Vynnytskyi Ya. (2011). Dvomovnist` v Ukraini : teoriia, istoriia, movovzhyvannia : monohrafiia. K.; Drohobych : Posvit. [in Ukrainian]
28. Radevych-Vynnyts`kyi Ya. (2011). Identychnist ta yii movnyi komponent u neodnomovnomu suspil`stvi : ukrains`ki realii. *Mova i suspil`stvo*. 2, 104, 109. [in Ukrainian]
29. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia

funktsionuvannia ukrains`koi movy yak derzhavnoi» vid 14 lypnia 2021 roku № 1–r/2021. Sprava № 1–179/2019 (4094/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>. [in Ukrainian]

30. Rosiis`komovni hromadiany. Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8>. [in Ukrainian]

31. Savoisk`ka S. V., Panibud`laska V. F., Tuhai A. M. (2009). Ukrains`ka mova yak derzhavna : osvita, polityka : monohrafiia / za red. S. V. Savoisk`koi; Kyiv. nats. un-t bud-va i arkhitekt. K. : Vyscha shkola, 319 s. [in Ukrainian]

32. Sychevskyi A. O. (2018). Rosiiany-starobriadtsi Volyni – Zhytomyrshchyny u XIX – na pochatku XX st. : vektory immihratsii, sotsial`no-pravove stanovyshe, demohrafichni zminy. *Hileia : naukovyi visnyk*. 134, 10–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_134_4. [in Ukrainian]

33. Taras Kremin` : Nemaie katehorii «rosiiskomovni». Ye hromadiany Ukrainy, yaki ne volodiut` derzhavnoiu movoiu, ne khochut` abo ne mozhut` (interv`iu). URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/taras-kremin-nemaie-katehorii-rosiiskomovni-ie-hromadiany-ukrainy-iaki-ne-volodiut-derzhavnoiu-movoiu-ne-khochut-abo-ne-mozhut-interviu>. [in Ukrainian]

34. Turkova K. (2018). «Dvomovnist` dlia Ukrainy – tse potsilunok smerti» (Interv`iu z profesorom Kolumbiis`koho universytetu Yuriiem Shevchukom). *Tele- ta radiozhurnalistyka*. 17, 165–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2018_17_26. [in Ukrainian]

35. Ukrains`ko-rosiis`ka dvomovnist`. Lihvosotsiokul`turni aspekty : zb. nauk. pr. (2007). / Za zah. red. d-ra filol. nauk Stavytskoi L. O.; In-t ukr. movy NAN Ukrainy, viddil. sotsiolinhvistyky. K. : PUL`SARY, 200 s. [in Ukrainian]

36. Ukraintsiamy vvazhaiut` sebe 92 % hromadian nashoi derzhavy. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3475267-ukraincami-vvazaut-sebe-92-gromadan-nasoi-derzavi.html>. [in Ukrainian]
37. Khenshtel H., Taranenko O. (2015). Movnyi landshaft Tsentral`noi Ukrainy : ukrains`ka mova, rosiis`ka mova, «surzhyk». *Movoznavstvo*. 4, 3–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2015_4_3. [in Ukrainian]
38. Yak ukraintsi stavliat`sia do rosiis`komovnykh hromadian. URL: <https://vsn.ua/news/yak-ukrayintsi-stavlyatsya-do-rosiyskomovnih-gromadyan-56414>. [in Ukrainian]